

Jean-Baptiste Evariste Charles Pricot de Sainte-Marie, *Hercegovina: geografska, historijska i statistička studija*, prijevod s francuskog Almira Drino (Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke/znanosti, 2023), 161 str.

Studija Sainte-Marieja, francuskoga konzula u Mostaru s kraja osmanske vladavine, koju je u prijevodu Almir Drino s francuskoga jezika pod naslovom *Hercegovina: geografska, historijska i statistička studija* objavilo Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, baca dodatno svjetlo na stanje u Hercegovini sredinom XIX. stoljeća i potvrđuje osnovne teze o multikonfesionalnoj Hercegovini koje je vrlo temeljito obradio Hannes Grandits, profesor s Humboldtova sveučilišta u Berlinu, pišući o odnosima moći i lojalnosti u kasnoosmanskom društvu.

Jean-Baptiste Evariste Charles Pricot de Sainte-Marie, rođen 1. listopada 1843. u Parizu, a umro 10. veljače 1899. u Madridu, bio je francuski diplomat, arheolog, pisac i putopisac. Tijekom svoje diplomatske karijere bio je dragoman, odnosno službeni prevodilac i tumač u Tunisu (1862. – 1865.), dragoman kancelar u Džedi (1865. – 1866.), a potom u Sarajevu (1866.).

Nakon što je u Mostaru na dužnosti konzula bio od 1870. do 1873., napisao je studiju koja je 1875. objavljena u Parizu i dosad je bila gotovo nepoznata u našoj javnosti. U njoj je Sainte-Marie najprije dao osnovne povijesne informacije o Hercegovini od antike, kad je ona bila dio rimske provincije Dalmacije, zbog čega je ponekad nazivana Gornja Dalmacija, do sredine XIX. stoljeća. Taj povijesni dio Sainte-Marie je pisao na temelju tadašnjih saznanja, oslanjajući se na izvore koje povjesničari i danas koriste za opis stanja u Hercegovini sredinom XIX. stoljeća (Jukić, Thoemel, Roskievitch i drugi). Ipak, taj povijesni dio je danas manje vjerodostojan u odnosu na ono što je Sainte-Marie zabilježio o stanju u Hercegovini kad je obavljao dužnost francuskoga konzula i kad je na svojim putovanjima mogao osobno svjedočiti o stanju putne infrastrukture ili pružati informacije o osmanskoj upravi i odnosima među različitim vjerskim zajednicama u Hercegovini te o životu običnih ljudi u hercegovačkim selima i gradovima. Zato je njegova studija djelomice i putopisna literatura, a ima i karakter etnografske studije.

Sainte-Marie je detaljno prikazao organizaciju osmanske vlasti u Hercegovini, koja je u drugoj polovini XIX. stoljeća činila sandžak u okviru Bosanskoga vilajeta. Hercegovački sandžak, kojim je upravljao posebni upravitelj (*mutesarif*) podređen bosanskom valiji, u administrativnom smislu sastojao se od 11 *kaza* (Mostar, Konjic, Ljubuški, Nevesinje, Foča, Gacko, Stolac, Nikšić, Piva, Trebinje i Bileća) s oko 200.000 stanovnika. Muslimani su činili relativnu, ali ne i apsolutnu većinu stanovništva i bili su „prilično ravnomjerno rašireni u cijeloj pokrajini. Isto je i s pravoslavicima (...) Katolika ima samo u sedam *kaza*, uglavnom u Mostarskoj i Ljubuškoj (...) na području između Narente (Neretve) i austrijske granice.”

Kad piše o organizaciji i djelovanju vjerskih zajednica, Sainte-Marie naglašava važnost vakufa kod muslimana, koji su zahvaljujući svojem savezništvu s Portom postali najveći vlasnici zemljišnih posjeda. Oni su, uglavnom, „nastanjeni u gradovima gdje žive od proizvoda sa svojih polja koje obrađuju kršćani”. Od sredine XIX.

stoljeća položaj muslimana polako slabi, počinju plaćati poreze državi, imaju veći mortalitet, što će, prema predviđanjima ovoga konzula, dovesti do toga da „će ih kršćani neizbježno zamijeniti”.

Zanimljiva su konzulova zapažanja o promjenama od sredine XIX. stoljeća u odnosima između muslimanskih zemljoposjednika i kršćanskih kmetova. „Odnosi između kmetova i gospodara nisu više prožeti tim nekadašnjim grubim barbarstvom; upravo suprotno, izgleda da aga pokazuje saosjećajnost prema svom kmetu kome ponekad i proda parče zemlje. Na selu, u određenoj mjeri, vladaju skoro pa rodbinski odnosi između kršćana i muslimana; tek u gradovima vjerski fanatizam kvari lijepi sklad zasnovan na rasnom zajedništvu i na blagoj naravi Slavena. Nerijetko se čuje kako se beg obraća čobanu kao ‘bratu’ - u ime velike jednakosti urezane u srce tog naroda: dakle, može se kazati da su odnosi između zemljoposjednika i seljaka prilično srdačni.”

Konzul naglašava važnost koju su franjevci imali u Katoličkoj crkvi te ističe probleme Pravoslavne crkve koji su bili u vezi s djelovanjem fanariotskih (grčkih) vladika, dok se niže svećenstvo, odnosno „domorodački popovi (...) vrlo malo razlikuju od svoje pastve”.

Najzanimljiviji dijelovi ove knjige, osim onih o stanju i organizaciji uprave, odnose se na poreznu politiku, pitanja prometne infrastrukture u Hercegovini te ekonomije. Sainte-Marie je ponudio pregled poreza i način na koji su se ti porezi u Hercegovini prikupljali u drugoj polovini XIX. stoljeća. Uz to, on svjedoči o slaboj prometnoj povezanosti Hercegovine, lošim putovima usprkos pokušajima tijekom 1860-ih da se probiju nove ceste od Mostara preko Konjica do Sarajeva i od Mostara na jug prema Metkoviću, a „jedino sredstvo prevoza u cijeloj Hercegovini je konj. Ta životinja, mala rastom, niska i zdepasta, vrlo sigurno se kreće po planini.”

Što se ekonomskoga života tiče, Sainte-Marie svjedoči da se u Hercegovini uzgajao duhan, proizvodilo vino te spominje postojanje nedovoljno iskorištenih rudnika. Trgovina je ovisila o vanjskim lukama, prije svega Trstu, koji je postao dominantna luka nakon zatvaranja onih u Kleku i Sutorini. „Kada bi revizija postojećih sporazuma između Austrije i Turske postigla da Klek, osmanska luka na Jadranu, zatvorena sa svih strana kao enklava u Dalmaciji, više ne bude *mare clausum* (zatvoreno more), privredne okolnosti bi se promijenile u tili čas a konkurencija bi oborila monopol Trsta.”

Knjiga *Hercegovina: geografska, historijska i statistička studija* francuskoga konzula u Mostaru Sainte-Marieja svjedočanstvo je o Hercegovini u kasno osmansko doba i pokazuje odnose u društvu koje će ubrzo, već 1875., postati poprište velikih obračuna. Međutim, ova studija nagovještava da ti obračuni nisu proizašli toliko iz unutarnjih proturječnosti u hercegovačkom društvu, koje se odlikovalo multireligioznošću, nego nekim sasvim drugim interesima velikih sila.

Husnija Kamberović